

УДК 336.02

Ю.М. Сапачук,

аспірант кафедри економічної теорії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА МАКРОРІВНІ

Анотація. Розглянуто формування фінансової безпеки в контексті державної фінансової політики. Висвітлено питання виокремлення критеріїв оцінки та показників фінансової безпеки на макрорівні.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансовий ринок, фінансова система, економічна безпека, фінансові ресурси, економічний розвиток, фінансова політика.

Resume. Formation of financial safety in a context of the state financial policy is considered. The question of allocation of the criteria of an estimation and indicators of financial safety at the macrolevel is covered.

Keywords: financial safety, financial market, financial system, economic safety, financial resource, economic development, financial policy.

Актуальність проблеми. В основі кризових явищ у світовій фінансово-економічній системі лежить суперечність між динамізмом розвитку сучасного фінансового ринку та певною інерційністю інститутів – законодавчої та нормативно-правової бази регулювання, ролі держави тощо.

Йдеться не лише про важливість, але й про суперечливість ролі фінансового ринку в розвитку як національної, так і світової економіки. Саме тому одним із найважливіших завдань, що стоять в процесі формування сучасної фінансової політики держави є забезпечення достатнього рівня її фінансової безпеки з урахуванням потужних викликів сучасного фінансово-економічного середовища.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналізуючи останні публікації провідних фахівців можна зазначити, що нинішня світова економічна криза значною мірою зумовлена кризою саме на фінансовому ринку. Глибокий теоретичний аналіз фінансової сфери є об'єктом ретельної уваги провідних економістів сучасності. Зокрема, серед західних економістів слід окремо виділити Дж.М.Кейнса, Р. Клауера та С. Вайнтрауба, Г. Вуда, С. Аллена, Х. Мінскі та ін., котрі значно розширили горизонт економічної науки проникливим аналізом фінансової сфери. Також серйозними досягненнями в цій царині слід назвати наукові праці таких вітчизняних економістів, як В. Базилевич, О.Василик, В.Гець, А.Сухоруков, С. Козлов та ін..Серед російських вчених слід вказати на постаті В.Бурцева, Г.Вечканова, А.Сухорукова, С.Глазєва, І.Мисляєва та багатьох інших.

Формулювання цілі та завдань статті. Якщо торкнутись основних питань, що хвилюють видатних економістів сучасності, то за визначенням Р.Клауера та С.Вайнтрауба, основною проблемою економічної теорії на сьогодні є аналіз монетарних факторів і фінансових змінних, що визначають темпи, масштаби й форми фінансування капіталовкладень, вивчення яких допоможе зрозуміти механізм функціонування сучасного капіталістичного господарства, що базується на використанні капіталу та характеризується розвиненим фінансовим ринком [13].

В практичній площині, більш детально торкаючись основних причин сучасної економічної кризи, зазначим, що відомий вітчизняний економіст, В.Д. Базилевич в одній з останніх своїх публікацій зазначає, що сучасна світова економічна криза обумовлена низкою пов'язаних причин, а саме:

1) зниження ефективності управління ризиками на рівні професійних учасників фінансового ринку – фінансових інститутів, що спровокувало виникнення проблем із ліквідністю; 2) криза на кредитному ринку й передусім у секторі іпотечного кредитування, спричинена неналежним контролем із боку держави змін у його кон'юктурі, а також неефективністю діяльності фінансових інститутів щодо управління ризиками; 3) дестабілізація валютного ринку, викликана намаганням економічних суб'єктів інвестувати вивільнені на ринку цінних паперів кошти у стабільну й вільно конвертовану грошову одиницю; 4) не контрольоване державою зростання пропозиції фінансових активів на фінансовому ринку, зумовлене емісійною діяльністю його учасників – великих корпорацій і фінансових інститутів, що не відповідало темпам розвитку реального сектору економіки; 5) активний розвиток фінансових інновацій на ринку цінних паперів, унаслідок якого виникли нові, досить ризикові фінансові активи, що стають об'єктом спекуляцій [14, с.5].

В цьому контексті ретельну увагу слід приділити саме питанню відокремлення критеріїв оцінки та показників фінансової безпеки, розробки аналітичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки. В цілому ж питання фінансової безпеки слід органічно пов'язати із формуванням цілісної концепції державної фінансової політики.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи роботи провідних західних економістів, зокрема Г. Вуда та В.Аллена, можна зазначити, що в них фінансова безпека фактично отожднюється з фінансовою стабільністю на макроекономічному рівні [6, с.54], тобто основою фінансової безпеки є в цілому стабільність фінансової системи. Для сучасної російської економічної думки, зокрема у працях В.Бурцева, характерним є широке розуміння поняття фінансової безпеки з акцентом на націленість фінансової системи на економічний розвиток [7].

В основі визначення А.Сухорукова покладено взаємозв'язок фінансової безпеки та економічного розвитку, згідно з яким фінансова безпека – це захищеність держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, який гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань [2, с.12]. За визначенням О.Василика, у вузькому розумінні фінансова безпека визначається як «надійна захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз» [8, с.807]. Так, С.Козлов пропонує під фінансовою безпекою держави розуміти такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [9, с.47].

Аналізуючи категорію фінансової безпеки, слід завважити, що подекуди вона не розглядається як окрема складова економічної безпеки через складність розмежування критеріїв оцінки та показників економічної та фінансової безпеки. Зокрема в підході російського економіста Г.Вечканова розглядається вплив фінансової системи, до якої він відносить податкову, бюджетну та грошово-кредитну систему, на економічну безпеку в цілому [10].

В концепції економічної безпеки академіка В.Гейця, під фінансовою безпекою розуміється стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків. А основним критерієм фінансової безпеки є стабільний розвиток фінансової системи країни та усіх її ланок [1, с.29].

Фінансова безпека є ключовою ланкою системи економічної безпеки країни, що безпосередньо впливає на інші її складові – промислову, енергетичну, продовольчу тощо. Тому запобігання негативному впливу фінансових чинників на економічний розвиток власне і є предметом політики у сфері фінансової безпеки. Йдеться про проведення таких заходів: податкової бюджетної, монетарної політик та політики регулювання фінансових ринків, які б сприяли нарощуванню фінансових ресурсів країни і не порушували фінансової стабільності. Вже в сутність поняття «фінансова безпека» закладено її взаємозв'язок з національною безпекою країни в цілому, оскільки дефіцит фінансових ресурсів може призводити до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення економічного розвитку [12, с.261].

Для країн із трансформаційною економікою, зокрема для України, характерною рисою є недостатність внутрішніх фінансових ресурсів для економічного розвитку та необхідність залучення цих ресурсів на зовнішніх ринках. Внутрішні загрози для фінансової безпеки – дефіцит бюджету, високі темпи інфляції і знецінення реальної купівельної спроможності фінансових ресурсів, доповнюються зовнішніми – зростання залежності держави та корпоративного сектора від зовнішніх джерел фінансування.

Говорячи про конкретні значення індикаторів фінансової безпеки держави, то їх граничні значення можна визначити, як певний граничний рівень, вихід за встановлені межі яких свідчить про зростання внутрішніх та зовнішніх загроз порушення стабільності та розвитку фінансової системи. Для обґрунтування рівня таких граничних значень можуть застосовуватися: 1) метод аналогій (граничне значення індикатора встановлюється на рівні його значення у країнах, найбільш близьких за рівнем економічного розвитку); 2) нормативний метод (граничне значення індикатора встановлюється на рівні, що відповідає цілям макроекономічної політики); 3) експертний метод (граничне значення визначається на підставі узагальненої точки зору й методів групи експертів) [11, с.340].

У Концепції економічної безпеки України пропонується широкий перелік показників щодо спроможності держави виконувати зовнішні і внутрішні зобов'язання [1, с.35-36]. А. Сухоруков відносить до індикаторів фінансової безпеки дефіцит державного бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів НБУ [2, с.50]. Російський економіст С. Глазьев пропонує такі показники фінансової безпеки: поточна потреба в обслуговуванні й погашенні внутрішнього боргу як процент від податкових надходжень, частка зовнішніх запозичень у покритті дефіциту бюджету, рівень монетизації, рівень доларизації (частка іноземної валюти у грошовій масі) [3, с.164-165].

Таб.1 Граничні значення індикаторів фінансової безпеки

Індикатор фінансової безпеки	Сухоруков А.	Глазьев С.	Безуглова М.	Концепція ек.безпеки України	Україна, факт, кін. 2007 р.
Рівень монетизації економіки, не нижче, %	50,0	50,0	50,0	–	68,4
Обсяги зовнішнього державного боргу, % від ВВП	30,0	–	30,0	25,0	23,7
Обсяги внутрішнього державного боргу, % від ВВП	10,0	–	30,0	30,0	10,8
Рівень інфляції, % на рік	5,0	–	25,0	20,0	15,9
Обсяг міжнародних резервів центрального банку, місяців імпорту	3,0	–	–	3,0	5,7
Дефіцит зведеного бюджету, % від ВВП	1,0	–	3,0	3,0	5,06
Вартість банківських кредитів у національній валюті, % річних	10,0	–	–	–	15,0
Рівень доларизації, частка іноз. валюти у грош. масі, %	–	10,0	–	10,0	29,5

Джерело: [21, 22, 23] та дані Держкомстату України за 2009 р.

Згідно з даними Таб.1 можна порівняти граничні значення індикаторів фінансової безпеки, запропоновані різними авторами. Подаючи аналогічні показники по Україні з граничним рівнем індикаторів, можна стверджувати, що існують загрози фінансовій безпеці країни на сучасному етапі розвитку, зумовлені індикаторами фінансового сектора та фінансової стабільності. Йдеться про темпи інфляції, процентні ставки, рівень доларизації тощо. Все ж слід зазначити, що макроекономічні показники рівня 2009 р. мають певну специфіку в сенсі того, що вони відображають кризовий стан економіки в зоні рецесії, тобто за значного рівня циклічного безробіття.

При розробці аналітичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки можна застосовувати методики міжнародних рейтингових агенцій для визначення суверенних кредитних рейтингів країн. Міжнародна агенція Фітч враховує при визначенні рейтингів велику кількість показників, у тому числі:

- 1) частку боргу в іноземній валюті в загальному обсязі державного боргу. Вищий рівень цього показника може призводити до підвищення боргового навантаження на державу в разі знецінення національної валюти і впливає на зниження рейтингу;
- 2) частку державного боргу відносно ВВП що відображає стабільність державного боргу і свідчить про здатність держави обслуговувати його на основі реалістичних оцінок економічного зростання. Вища частка державного боргу впливає на зниження рейтингу;
- 3) значимість фінансового сектора в економіці (обсяги грошової маси та їх відношення до ВВП), вищий рівень монетизації свідчить про вищу стабільність фінансової системи і впливає на підвищення рейтингу;
- 4) рівень доходів на одну особу, оскільки вважається, що багатші країни мають вищий припустимий рівень заборгованості і здатність її обслуговувати [4].

Рейтингова агенція Мудіс для визначення суверенного рейтингу застосовує велику кількість макроекономічних індикаторів. Аналіз показників доповнюється середньостроковим прогнозом на основі оцінки можливих сценаріїв впливу на економіку з боку внутрішніх та зовнішніх шоків з урахуванням історичних,

політичних і культурних чинників. Індикатори поділяються на чотири групи – загальноекономічні показники; показники державних фінансів, зовнішніх платежів і боргу; індикатори монетарної і зовнішньої вразливості та ліквідності [5].

До важливих індикаторів фінансової безпеки країни відносяться також показники фінансового стану реального сектора, серед яких: відношення обсягів кредиторської заборгованості до капіталу в реальному секторі; відношення обсягів дебіторської заборгованості реального сектора до активів; сальдовий фінансовий результат реального сектора в розрізі видів економічної діяльності; кількість і частку збиткових підприємств, а також сукупний обсяг збитків; обсяг оборотних коштів підприємств і організацій та його відношення до кредиторської заборгованості (ліквідність фінансового сектора); обсяг інвестицій підприємств в основний капітал і в інновації. Зокрема внутрішня стійкість фінансової системи та її здатність своєчасно реагувати на кризові тенденції тісно пов'язана з показником платоспроможності такої системи, тобто достатністю власного капіталу для покриття збитків, зумовлених проявом системних та специфічних ризиків. Для фінансової системи європейського типу, якою є українська, важливе значення має рівень капіталізації банківського сектора. Сумарний балансовий капітал усіх банків України станом на кінець 2009 р. за даними НБУ становив 115,2 млрд грн або 12,6 % до ВВП при безпечному значенні цього показника не менше 20% [15].

В Україні частка ресурсів, залучена в іноземній валюті, має тенденцію до зростання з 43,3% на кінець 2005 р. до 59,1 % на кінець 2008 р. та до 50,8 % на кінець 2009 р (Таб.2). Це зумовлено недовірою до національної валюти як форми заощаджень, а також нижчими процентними ставками по кредитах в іноземній валюті. Високий же рівень доларизації економіки України несе в собі істотні валютні ризики, зумовлені коливаннями валютного курсу гривні, причому як його девальвації, так і ревальвації, та вірогідним впливом портфельних інвестицій. Певне зниження доларизації на кінець 2009 р. є наслідком відповідних заходів НБУ щодо регуляторного обмеження обсягів валютного кредитування.

Таб.2 Динаміка кредитних вкладень банків України за 2005-2009 рр. в розрізі валют

роки	Усього	Нац. валюта		Іноз. валюта	
	млн.грн	млн.грн	%	млн.грн	%
2005	143 423	81 279	56,7	62 144	43,3
2006	245 230	123 787	50,5	121 443	49,5
2007	426 867	213 802	50,1	213 065	49,9
2008	734 022	300 220	40,9	433 801	59,1
2009	723 295	355 521	49,2	367 774	50,8

Джерело: дані НБУ [16].

Висновки та пропозиції. Як економічна теорія так і практика свідчать про те, що фінансовий ринок, з одного боку є невід'ємною складовою будь-якої ринкової економічної системи, а з другого, за певних умов, – може виступати фактором поширення кризових тенденцій у економіці, створюючи постійну загрозу стабільності як національних, так і світової економічних систем. Усе це вказує на необхідність ефективного регулювання фінансового ринку державою, й передусім дієвого контролю діяльності його професійних учасників – фінансових інститутів.

Загалом же державна політика у сфері фінансової безпеки України повинна включати єдиний збалансований комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності фінансової системи, запобігання впливу капіталів, раціональне використання фінансових ресурсів. Закон України “Про основи національної безпеки України” до основних завдань у сфері фінансової безпеки відносить подолання “тінізації” економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення впливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку; здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень.

Основною метою політики у сфері фінансової безпеки має бути стабільний розвиток фінансової системи країни в напрямі нагромадження фінансових ресурсів для економічного розвитку та забезпечення її стійкості до потенційно негативного впливу вищенаведених зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз. Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки полягають у своєчасній оцінці та реагуванні на існуючі та потенційні загрози.

Список використаних джерел:

1. Концепція економічної безпеки України // Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В.М.Гєєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
2. Сухоруков А. Сучасні проблеми фінансової безпеки України. – К.: НППМБ, 2004. – 117 с.
3. Глазьев С. Геноцид. Россия и новый мировой порядок. Стратегия экономического роста на пороге XXI века. – М., 1997.
4. Суверенные рейтинги дефолта эмитента и рейтинги возвратности активов. – www.fitchratings.com
5. Moody's Statistical Handbook. – Country Credit. – May 2007. – 366 p.
6. Allen W. and Wood G. Defining and achieving financial stability // Journal of Financial Stability. – 2006. – Vol.2(2). – P.52-72.
7. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности России // Менеджмент в России и за рубежом. – №1. – 2001.
8. Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т.3 / О. Василик, С. Мочерний С. – К.: Вид.центр «Академія», 2002 – 952 с.
9. Козлов С. Банківська система: стан, особливості та взаємозв'язок із фінансовою безпекою // Юридична газета. – 2005. – №10. – с.43-54.
10. Вечканов Г. Экономическая безопасность. – СПб: Питер, 2007. – 384 с.
11. Даниленко А. Т.І: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / ред. А.І.Даниленко. – К.: Фенікс, 2008
12. Сапачук Ю.М. Фінансова безпека – складова сучасної фінансової політики / Ю.М. Сапачук // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Випуск 23. – С.257-265.
13. Weintraub S. Keynes, Keynesians and Monetarists. – University of Pennsylvania Press, 1978. – 368 p.; Beyond microfoundations: Post Walrasian economics / Ed. by Devid Colander. – Cambridge University Press, 1996. – 284 p.
14. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – №12. – С.5-12.
15. <http://www.bank.gov.ua/FSI/Table%20F2.xls>
16. <http://www.bank.gov.ua/Statist/Electronic%20bulletin/data/3.3-Loans.xls>

Стаття надійшла до редакції 12.09.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"